

"DEMOKRASİ - HUKUK - OTORİTE"

Prof. Dr. İbrahim KAPLAN*

I. Demokrasi - Hukuk ve Otorite Kavramları ve Aralarındaki İlişkiler

Toplum halinde yaşamak durumunda bulunan insanları sevk ve idare etmek ve toplum halinin devamını mümkün kılacak kuralların uygulanmasını sağlamak için sosyal bir olay olan bir İKTİDARA, bir OTORİTE'ye zaruret vardır. Bu da karşımıza "DEVLET" kavramını çıkarmaktadır. İKTİDARIN, onu elinde bulunduran ve kullananlara ait şahsi bir imtiyaz niteliğini kazanmaması, onun idare edilenler adına kullanılması ve devamlılığı için "DEVLET" fikri ortaya aulmuştur.

Devlet, bir milletin belli bir ülkede hukuki ve siyasi olarak teşkilatlanmış şeklidir. Devletin; mille, ülke, devlet kudreti-egemenlik ve siyasi teşkilatlanma olmak üzere dört unsuru mevcuttur.

Devlet denilen hukuki varlığın; mutlak surette zorlayıcı, emredici ve maddi bir kuvvete DEVLET kudretine sahip olması gerekir. Devlet kudreti diye adlandırılan egemenlik veya İKTİDAR; devletin içte en üstün emretme gücüne sahip, dışta ise bağımsız ve diğer devletlerle eşit olmasını ifade eder. Devlet iktidarının menşei yani kaynağı ise genellikle bugün millettir. Millet tarafından tasvip gören iktidar, meşru ve hukuka uygun bir iktidar olabilir.

"Egemenlik" veya "devlet kudreti" şeklinde ortaya çıkan İKTİDARIN menşeiini; teokratik, demokratik ve realist esaslara bağlayan teoriler mevcuttur.

İktidarın menşeiini demokratik esaslara bağlayan teorilere göre; iktidarın menşei beşeridir. (Hobbes, J. Locke, Rousseau gibi). Bu nazariye taraftarlarına göre, insanlar toplum haline geçerlerken malik buldukları iktidarı, bir tek şahıs lehine (MONARŞİ) veya idare edenlere ARİSTOKRASİ veya doğrudan doğruya TOPLUMA bırakılmışlardır. Sonuçta da bu bizi Milli hakimiyet fikrine ulaştırır. Milli Hakimiyet, (ilk defa 1789 tarihli İnsan ve Vatandaşlık Beyannamesinde ve 1791 tarihli Fransız Anayasasında yer almıştır), iktidarın tek bir şahsa veya bir grup insana veya bir çoğunluğa ait değil, bütün

---

* A.Ü. Siyasal Bilgiler Fakültesi Öğretim Üyesi

millete ait olması demektir. Buradaki "millet" deyiminden bir fiziki varlık değil, fakat mücerret, manevi hükmü bir varlık akla gelmektedir. Millet bu hakimiyet hakkını, temsilcileri eliyle kullanır. Bu da bizi temsili Demokrasi kavramına götürür.

Demokrasi latince "demos" yani "halk" ile "kratos" yani hakimiyet-iktidar köklerinden meydana gelmiş bir kelimedir. Bu anlamıyla "halkın kendi kendini idare etmesi"ni ifade eder. Formülle ifade etmek gerekirse, Demokrasi = Toplumun kendi kendisini idare etmesi;

Toplumun kendi kendini idare etmesi = toplumun oybirliği ile hareket etmesi = ferdin kendi kendini idare etmesi = FERDİN HÜRRIYETİ. Bu durumda Demokrasi = HÜRRIYET ile eş anlamlı olmaktadır.

Demokrasinin halkın hakimiyeti olduğu telakisi, demokrasiyi açıklamaya yeterli değildir, zira çoğunluğun istibdadı da tek kişinin istibdadından farksızdır. Bu bakımdan hakimiyet halka değil mücerret bir kavram olan ve devamlılık arzeden MİLLETE aittir. Millet manevi bir varlık olarak kendiliğinden irade izhar edemez. Temsili organların beyan edeceği irade MİLLETİN iradesi yerine KAİM olur. Temsili organlar, seçmenlerin iradesiyle bağlı değildirler, çünkü seçmenin iradesi millet iradesi değildir. Millet iradesi bu organların meydana çıkardığı iradedir.

Temsili demokrasi, millete ait olan hakimiyetin onun seçimle belirlenmiş temsilcileri eliyle kullanılması demektir. Toplum hayatındaki sorunların çözümü, vatandaşların fikirlerine bağlı olunca, oy birliğinden söz etmek çoğu zaman imkânsızdır. O zaman temsili demokrasi fiiliyatta, tatbikatta çoğunluk demokrasisine dönüşür.

Temsili demokrasi veya batı demokrasisi, idare edenlerin OTORİTESİ ile idare edilenlerin HÜRRIYETİ arasında denge sağlayan bir siyasal rejimdir.

Hürriyetleri sarsmadan, özüne dokunmadan düzenleyen ve sınırlayan İKTİDAR, ancak demokratik bir HUKUK DEVLETİ İLE sağlanabilir.

Demokratik Hukuk Devleti çoğulculuk içinde diyalog ve uzlaşma sağlayan, hürriyetler ile düzen (otorite) arasındaki hassas dengeyi kuran ve koruyan bir rejimdir.

Genel olarak Hukuk; toplum hayatında devlet ile kişiler ve kişilerle kişiler arasındaki ilişkileri düzenleyen, uyulması mecburi olan, uyulmadığı takdirde devletin müeyyide gücü ile desteklenen kaidelerin bütünüdür. HUKUK kuralları, devleti oluşturan toplumda hakim olacak Hukuki, Siyasi ve İktisadi rejimin çerçevesini belirlerler. Böylece hukuk kuralları, toplumda barış, güven ve istikrar içinde yaşamının temel ilkelerini ve sınırlarını ihtiva ederler. Bu suretle hukuk kuralları toplumda BARIŞ, güven ve istikrarlı bir yaşamın garantisini oluştururlar.

Batı demokrasisinin varlık koşulları, batı anayasalarında Hukuk ilkeleri haline getirilmiştir.

Devleti oluşturan toplumun temel mutabakatını teşkileden temel kanunda yani ANAYASA'da, devletin temel organları, kişilerin temel hak ve hürriyetleri, ekonomik ve sosyal hak ve ödevleri, yani toplumda hakim olacak siyasi, hukuki ve iktisadi rejimin esaslarını gösteren ana ilke, kurallar ve kurumlar yer alır. Anayasalar hürriyet ile otorite

arasındaki hassas dengeyi sağlayacak mekanizmaları, bu mekanizmalara hakim olacak ilkeleri tesbit eden belgelerdir. Buradaki kurallar ve ilkeler normal kanun yapıcılarının yani yasama organlarına verilmiş olan direktiflerdir. Anayasa Hukuku bir anlamda hürriyetlerle otoriteyi yani iktidarı bağdaştırma tekniğidir. Anayasalar, millete ait hakimiyeti, siyasal iktidar olarak, Hükümete aktaran bir araçtır. Bunu ise ancak demokratik hukuk devleti anayasaları gerçekleştirir.

II. HUKUK DEVLETİ

Genel olarak hukuk devleti kavramı; idare edilenlere hukuk güvenliği sağlayan, adaletli bir hukuk sistemine sahip bir devlet düzenini ifade eder. Böyle bir devlet düzeninde devlet ve hükümet tasarruflarının ve faaliyetlerinin hukukun üstünlüğüne dayanması, bir başka deyimle bütün bu işlem ve faaliyetlerin (yasama, yargı ve yürütme) hukuk denilen, aklın ve vicdanın süzgecinden geçmiş, devleti oluşturan toplumda uygulanmak üzere anayasa ve kanun metinlerinde yer almış hukukun yazılı veya yazısız kurallarına uygun olması gerekir.

Devleti oluşturan toplumun temel anlaşması niteliğini taşıyan anayasada; idare edilenlerin haklarının devlet tasarruflarına karşı korunmasını sağlayacak temel hakların güvenliği, kanunların anayasaya uygunluğunun yargısal denetimi, kanuni idare ve idarenin yargı denetimine tabi olması, kuvvetler ayrımı ve demokratik rejim gibi temel ilke ve kurumların yer alması ve aynı zamanda bu kurumların sonucu sağlayacak bir işlev kabiliyetine sahip olmaları; hukuk devletinin hukuki temellerini oluşturur.

Hukuk devleti, hürriyetçi-çoğulcu demokrasi ile devlet olma iradesinin müşterek bir eseridir. Hukuk devletinin varlığının ve devamlılığının korunması; vatandaşlar ile onun tarafından doğrudan doğruya veya dolayısıyla seçilmiş yüksek siyasal ahlaka sahip karar organları üyelerinin ve yönetim makamlarında bulunan kişilerin sorumluluğundadır. Yüksek siyasal ahlâk sahibi kişi denilince; her türlü kişisel ve siyasal çıkar karşısında, daima devleti oluşturan toplumun çıkarını düşünen ve üstün tutan, objektif siyasal ahlâk ve hoşgörüye sahip, siyasal prestij ve siyasal kudret sağlama hürsından uzak, devlet içinde hürriyetler ile düzen arasındaki hassas dengenin korunması için her zaman gayret sarfeden siyaset adamı anlaşılır. Siyasal kararları almak için seçilen ve görev üstlenen üstün siyasal ahlâk sahibi kişiler demokratik hukuk devletini korumak ve devamlılığını sağlamakla yükümlüdürler. Demokratik hukuk devletinin korunmasında sorumluluk, daha çok akli, siyasi ve ahlâki alandadır. Zira hukuk devleti, insanın insan olarak varlığının korunmasını hedef alan zeka ve düşüncenin eseridir. Hukuk devletinin en önemli özelliği devleti oluşturan toplumda hukuk düzeninin geçerli olması ve böylece toplumda bireylerin hürriyet içinde birlikte yaşamalarıdır. Hukuk devleti insanlara gösten inme biçimde kendiliğinden verilmemiştir. Hukuk devletini yaratanlar, hukuk düzeni içinde bireysel hürriyetlere sahip olarak birlikte yaşama arzusu ve iradesinde olan insanlardır. Onu korumakla sorumlu olanlar da, yine onlardır.

Düzen ile hürriyetler arasındaki hassas dengenin korunması Hukuk devletinin varlığının delili ve Hukuk devletinin amacıdır. Düzen ile hürriyetler arasındaki hassas denge denilince; birbirini etkiler nitelikteki bu iki kavramın anarşi veya dikta rejimine karşı korunması için dengede tutulması anlaşılır. Zira sınırsız özgürlük, düzensizliğe yani anarşiyeye yol açar. Bundan sonra da dikta rejimi başlar. Katı bir düzende ise, hürriyetler kısıtlanır, burâda artık Hukuk devletinden değil, bir dikta rejiminden söz edilir. Sonuç olarak özgürlükler ile düzeni hassas dengede tutacak -anarşi ile diktatörlük kutuplarına

kaydırmayacak- tek devlet biçimi HUKUK DEVLETİDİR. Hukuk devleti, hürriyetler ile toplum düzeninin hukuk kuralları içinde hassas DENGEDİ tutulduğu bir devlet şeklidir.

Hukuk devletinde bireylerin hürriyet ve düzen içinde yaşamlarının hukuki kurallara bağlanması, bu hürriyetlerin ölçüsü ve düzenin niteliği hakkında yalnızca, o devletin egemenliği altındaki vatandaşlar veya onların seçtikleri kişilerden oluşan organlar karar verirler. Bir hukuk devleti düzeni içinde yaşayan insanlar veya onların seçtikleri organlardan başka hiçbir otorite ve makam, hürriyet ve düzenin ölçüsü hakkında siyasi ahlak açısından kendilerini karar vermeye yetkili gösteremez ve karar verme yetkisini talep edemez. Böyle bir kararı verme yetkisi yalnızca çoğunluğundur. Bu nedenle bu karar, çoğunluğun kararı olabilir. Hukuk devletinde çoğunluğun kararı ile oluşan devlet-millet iradesine hiç kimse, kendisi bu iradenin oluşumuna katılmamış olsa bile, bağlı sayılmaya yetkili değildir. Ancak siyasi ve akli açıdan buradaki çoğunluktan amaç, seçim kanunlarındaki matematiksel oyunlarla sağlanmış suni çoğunluk değil, nisbi temsili seçim sistemine göre belirlenmiş, sadece alınan fiili olaylarla belirlenen gerçek çoğunluktur. Siyasi iktidarda istikrar aranması ilkesi ile her partinin aynı esasa tabi olduğu düşüncesi ve iddiası, her halde bu çoğunluk prensibinden vazgeçmeyi gerektirmemelidir.

Bu suretle hukuk devleti, devlet içinde demokratik iradenin oluşmasını yani DEMOKRASİ'yi şart koşar. Hukuk devletinde bireyler veya onların adına seçilmiş organlar, tek veya azınlık olarak değil, çoğunluk olarak toplumda uygulanacak kuralları tesbit ederler. Bu sebeple bir devletin hukuk düzeni, ister anayasa ister yasa düzeyinde olsun, çoğunluk tarafından yapılmışsa, o devlet hukuk devleti niteliğine sahiptir.

Çoğunluk tarafından yaratılan ve yönetilen hukuk devleti; hukuki durum değişmese bile, siyasi durum değiştikçe sürekli olarak yine onun tarafından yeni veya erken seçimlerle denetlenmeli ve uygunluğu tasdik edilmelidir. Zira hukuk devletinin yönetilmesinde sorumluluk sadece hukuki alanda değil, aynı zamanda akli, ahlaki ve siyasi alandadır. Sonuç olarak demokratik hukuk devletinin korunması ve yönetilmesinden birinci derecede sorumlu olanlar, her türlü siyasal prestij, siyasal kudret sağlama ve engelleme hırsından uzak kalarak aklın ve mantığın gereği hukuk devletinin hukuki temelleri yanında akli, ahlâki ve siyasi temellerinin de bulunduğunu gözönünde tutmak durumundadırlar.

Hukuk devletinin korunmasını gerektiren veya Hukuk Devletinin Çöküşünü gösteren belirtileri ve hazırlayan nedenleri özet olarak şöylece sayabiliriz:

- 1- Devlet içinde yaşayan insanların güvensizlik duyguları artarsa, hürriyetlerinin elinden gittiğini hissederse, hukuk devleti çöküşü başlamış demektir.
- 2- Düzen ve özgürlükler arasındaki hassas denge ile düzen ve hürriyetlerin teminatını sağlama gayreti devletin sorumluluk alanından kaydırılırsa, hukuk devletine güven sarsılmaya başlamış demektir.
- 3- Devleti yönetenler, devlet fonksiyonlarını ve yöneticilik faaliyetlerini yaparken, aklın ve mantığın gereğinden ziyade, sindirilmeden veya siyasi prestijden dolayı yetkilerini tam olarak kullanamazlarsa, hukuk devleti inişe geçmiş sayılır.

- 4- Yürürlükteki Hukuk Düzeni çiğnenir ve spekülâtif yorumlarla değişik anlamlar verilirse, hukuk devleti kağıt üzerinde kalır. Hukuk devletinin anayasada yer alan yetki ve görev kuralları, görev ve yetkilerin ifasında güven ve sorumluluğun temel esaslarını belirler. Bu kurallara keyfe göre uyulmazsa, idare felce uğrar, sorumluluk kaybolur veya gölgede kalır. Bu da devlete güvensizlik duygusunu yaratır. Anayasa hükümleri yürürlükte kaldığı sürece bunlara uymak gerekir.
- 5- Halk ve yönetici makamlarda, hürriyetçi devlet düzenini yıkmayı amaçlayan, dikta ideolojilerine ve hukuka aykırı kuvvet kullanmaya (teröre) karşı koyma isteği (arzusu) yoksa, Hukuk Devletinin çöküşü başlamış demektir. Hukuk devleti varlığını korumak ve kendisine olan güveninin devamını sağlamak için, kamu güvenliğine ve kamu düzenine karşı olan terörist eylemlere karşı kesin şekilde mücadele etmek ve otoritesini korumak için gereken hukuk kurallarını yasalaştırmak ve yürürlüğe koymak zorundadır.
- 6- Yargı kararlarında, hukuk düzeninin gerekleri değil, idare-i maslahatçılık esasları hakim olursa, hukuk devletinin çöküşü başlamış demektir.
- 7- Siyasal prestij ve siyasal kudret sağlama hırsları ile siyasal tercih, muhalefet etme ve engelleme istekleri siyasal yaşama hakimse, bu rejimde yine çöküntü belirtileri ortaya çıkar. Böyle bir politika, devletin varlığı ile oyun oynayan bir politikadır. Bu tür bir politikada devletin varlığı için gerekli sorumluluk şuru yoktur. Eğer bir devlette; iktidar partisi ile muhalefet partisi, siyasal iktidar, siyasal kudret ve siyasal çıkar için birbirleriyle adeta savaş ediyorsa, sorumluluk şuru bulunmayan yukarıda sözünü ettiğimiz politika kendisini açıkça gösterir.
- 8- Hukuk devletinin korunmasından siyasal ahlak açısından insanlar kadar, kitle haberleşme araçları da sorumludur (Basın, Radyo-TV). Bu araçlar Kamu düzenini ve kamu güvenliğini sarsıcı olayları, insanlar arasında güvensizlik yaratacak biçimde yayınlarlar, bu olayları reddedici ve kınayıcı nitelikteki yayınlar yerine, bunları sorumsuzca görülmeye değer nitelik verici şekilde haber verirlerse, bu tür kitle haberleşme araçları da, Hukuk Devletinin çöküşünü kolaylaştırırlar.
- 9- Hukuk devletinin yetkili organları; devlet malına el uzatanları, devletten haksız kazanç sağlayanları, yani ekonomik ve mali tetöürü önleyecek ve cezalandıracak yasalara yapmak ve uygulamakla yükümlüdürler. Hukuk devleti, toplumdaki rüşvet ve yolsuzluklarla da mücadele etmek zorundadır. Aksine durum, hukuk devletine olan güvenin kaybına yol açar.